

РИЗИКОВАНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗНАННЯ, ДОСВІД, УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ

RISK-BEARING BEHAVIOR OF ADOLESCENTS IN WAR CONDITIONS: KNOWLEDGE, EXPERIENCE, DECISION-MAKING

У статті розглядаються особливості ризикованої поведінки підлітків в умовах повномасштабної війни в Україні, що є вагомим соціальним та психологічним чинником, який впливає на процеси розвитку та ухвалення рішень у молоді. Воєнний контекст трансформує базові умови життя, порушуючи відчуття безпеки та стабільності, змінюючи звичні соціальні структури й збільшуючи рівень невизначеності. Ризикова поведінка підлітків розглядається як багатовимірний психологічний феномен, що виникає внаслідок взаємодії когнітивних, емоційних та соціальних чинників.

Дані дослідження Rating Group на замовлення UNICEF Україна (2024, n = 12000) свідчать, що 53 % українських підлітків схильні до ризикованої поведінки, незважаючи на наявні знання щодо мінної небезпеки. Вибірка вміщувала батьків та їхніх дітей із «забруднених» вибухонебезпечними предметами районів 11 областей України, а також із «незабруднених» територій. Для оцінювання поведінкових особливостей застосовано TRG-тест, що містить два блоки: **блок знань** (визначає здатність дитини ідентифікувати небезпеку, розпізнавати ризикові ситуації та орієнтуватися в алгоритмах безпечної поведінки); **блок поведінки** (оцінює схильність до ризикованих дій, рівень контакту з ВНП та можливі травматичні наслідки).

У межах дослідження визначено групи ризику з урахуванням віку, статі, типу поселення, регіону проживання («забрудненого» чи «незабрудненого»), особливостей стосунків у сім'ї, дозвілля, а також інформованості про правила поводження з вибухонебезпечними предметами. Результати наголошують на важливості вивчення не лише форм ризикованих дій, а й механізмів ухвалення рішень підлітками – системи мотивацій, оцінки ризиків і винагород, та впливу контекстних чинників. Подальший аналіз цих процесів необхідний для розробки ефективних програм профілактики ризикованої поведінки і зниження небезпеки, пов'язаної з ВНП, у підлітковому середовищі.

Ключові слова: ризикова поведінка, мінна безпека, вибухонебезпечні предмети (ВНП), ухвалення рішень, саморегуляція, гендерні відмінності, підлітки, батьки, стосунки, дозвілля.

The article examines the features of risky behavior of adolescents in the conditions of a full-scale war in Ukraine, which is a significant social and psychological factor that affects the processes of development and decision-making in young people. The military context transforms the basic conditions of life, disrupting the sense of security and stability, changing familiar social structures, and increasing the level of uncertainty. Risky behavior in adolescents is considered a multidimensional psychological phenomenon that arises from the interaction of cognitive, emotional, and social factors.

Data from a study by the Rating Group commissioned by UNICEF (2024, n = 12,000) indicate that 53% of Ukrainian adolescents are prone to risky behavior, despite the existing knowledge about mine danger. The sample included parents and their children from "contaminated" explosive areas of 11 regions of Ukraine, as well as from "uncontaminated" territories. To assess behavioral characteristics, the TRG test was used, which contains two blocks: a knowledge block (determines the child's ability to identify danger, recognize risky situations, and navigate safe behavior algorithms); a behavior block (evaluates the tendency to dangerous actions, the level of contact with explosives, and possible traumatic consequences).

The study identified risk groups taking into account age, gender, type of settlement, region of residence ("contaminated" or "uncontaminated"), characteristics of family relationships, leisure activities, and awareness of the rules for handling explosive objects. The results emphasize the importance of studying not only the forms of risky actions but also the mechanisms of decision-making by adolescents, including the system of motivations, risk and reward assessment, and the influence of contextual factors. Further analysis of these processes is necessary for the development of effective programs to prevent risky behavior and reduce the danger associated with explosives in the adolescent environment.

Key words: risky behavior, mine safety, explosive objects (EO), decision-making, self-regulation, gender differences, adolescents, parents, relationships, leisure.

УДК 159.923.2
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.79.2.30>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Ткалич М.Г.

д.психол.н., професор,
професор кафедри психології
Запорізький національний університет;
директор дослідницької лабораторії
«Рейтинг Лаб»
ORCID ID: 0000-0003-4101-9659

Губа Н.О.

к.психол.н., доцент,
завідувач кафедри психології
Запорізький національний університет
ORCID ID: 0000-0002-9582-4373

Вступ. У психологічній науковій традиції ризикова поведінка (англ. risky behavior / risk-taking behavior) – це дії або стиль поведінки, які підвищують імовірність негативних наслідків для здоров'я, безпеки або соціального благополуччя – як для самої людини, так і для її оточення (Алексєнко та ін., 2013) [1, с. 110]. На думку Т. Алексєнко та ін., А. Бранета та ін., Н. Дуела та ін., Л. Штейнберга, це може бути: зловживання психоактивними речовинами або алкоголем; небезпечні сексуальні практики; імпульсивні дії, які можуть призвести до

травм чи ризику для життя; агресивна або анти-соціальна поведінка; будь-які інші дії, що передбачають необґрунтований ризик для себе або інших ((Алексєнко та ін., 2013) [1, с. 150], Bran et.al, 2019) [6, с. 495], Duell et al., 2019 [7, с. 50], Steinberg, 2004 [10, с. 53]).

Важливо, що ризикова поведінка не завжди означає девіантну або делінквентну (хоча часто може бути пов'язана з ними). Це ширше поняття, яке вміщує поведінкові рішення, здатні негативно вплинути на здоров'я, безпеку або соціальну інтеграцію.

Ризикована поведінка підлітків сьогодні розглядається як багатовимірне явище – від експериментального вживання речовин та небезпечної сексуальної практики до агресії, ризикованого водіння та цифрових ризиків (кібербулінг, небезпечні челенджі). Дослідження підкреслюють, що ризики часто «скупчуються» в певних групах підлітків і формують кластери поведінок, що мають спільні передумови на рівні нейробіології і соціально-психологічного контексту.

Окрім цього, маємо контекст, у якому живуть підлітки в Україні в умовах російського повномасштабного вторгнення. Війна загалом змінює фундаментальні умови життя: безпеку, звичні щоденні ритуали, психологічну стабільність. Для підлітків це період життя, коли їхня психіка і соціальні механізми ще формуються, тому стрес, невизначеність, втрати, травматичні події можуть підсилити схильність до ризикової поведінки (Кузікова та ін., 2025) [3, с. 67–68]).

Наприклад, дослідження О. Басенко на сході України виявили, що серед підлітків, які пережили події війни, суттєво зростає частка тих, хто має емоційні та поведінкові проблеми – посттравматичний стрес, дезадаптація, агресія, імпульсивність, що можуть проявлятися як різні форми ризикових дій (Basenko, 2020) [5, с. 59–60].

М. Яцюк та ін. у контексті воєнної агресії надзвичайно актуальною стає проблема мін та нерозірваних боєприпасів, що створює додатковий ризик для підлітків, які можуть поведінково ігнорувати небезпеку (Yatsiuk, et al., 2025) [11, с. 49]. В Україні велика кількість прифронтових та деокупованих регіонів є потенційно небезпечними через «забруднення» мінновибуховими предметами. Наше велике дослідження Rating Group на замовлення UNICEF (2024) показало: **53 % українських підлітків** усе ще вдаються до ризикової поведінки, незважаючи на знання про мінну небезпеку [2]. Це дослідження й буде проаналізовано в цій статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підлітковий вік – це період інтенсивних змін: фізіологічних, нейропсихологічних, соціальних та емоційних. Саме в цей період значно зростає ймовірність демонстрації так званої ризикованої поведінки. Однією із центральних причин цього є специфіка когнітивних і нейробіологічних механізмів ухвалення рішень у підлітків.

Рішення підлітка про ризик – продукт комбінації внутрішніх і зовнішніх чинників, виокремлених у дослідженнях Дж. Романо та ін., О. Басенко, Л. Штейнберг, С. Кузікової та ін., К. Хломова та ін.:

- вплив однолітків: спільне ухвалення рішень і групова динаміка можуть підсилювати ризикові рішення (прагнення до соціального визнання, страх відторгнення, потреба в належності) (Romano et al., 2025 [9, с. 130]);

- емоційні стани: підвищена емоційність, імпульсивність, прагнення до сильних переживань – усе це впливає на ухвалення рішень, роблячи їх менш обдуманими та більш ризико-

вими (Basenko, 2020) [5, с. 59]; Steinberg, 2004 [10, с. 54]);

- середовище, пережитий стрес, психологічні травми: осіб зі зниженою здатністю до саморегуляції та пережитими стресовими подіями – зокрема, під час війни або соціальної нестабільності – є вища ймовірність, що рішення ухвалюватимуть імпульсивно та з ризиком (Кузікова та ін., 2025 [3, с. 69]; Khlomov et al., 2021 [8, с. 18]).

Дослідження також показують, що в контекстах, пов'язаних з емоціями, соціальним тиском, винагородами або груповим впливом, ризик переважає. Це означає, що контекст – критичний модератор поведінки підлітків. Важливим, на наш погляд, також є гендерні відмінності, вік (це молодші підлітки чи старші), особливості стосунків з батьками та близькими та інші чинники.

Одним з обґрунтувань особливостей та чинників ризикованої поведінки може слугувати проведене нами дослідження з визначення обізнаності з мінної безпеки й практики безпечної поведінки серед батьків та дітей 10–17 років [2].

Загальною метою дослідження було визначення чинників, які сприяють формуванню ризикової поведінки підлітків відносно мінної небезпеки, визначити ці групи ризику. Важливо з'ясувати, як підлітки проводять дозвілля, чим цікавляться, де і яку інформацію отримують, як ідентифікують ознаки небезпеки, як діятимуть у різних змодельованих небезпечних ситуаціях, куди і кому повідомлятимуть про це, як реагують на різні міфи, пов'язані з ВМП.

Вибірка дослідження налічувала 12 тисяч батьків та їхніх дітей у «забруднених» районах 11 областей України та батьків і дітей з «незабруднених» територій (усі інші області).

Методикою дослідження був ТРГ-тест, який є авторською розробкою дослідницької лабораторії Rating Lab (автори: М. Ткалич, С. Ройз, Н. Губа) [2]. Структура тесту: 1) блок знань (20 критеріїв) передбачає оцінку здатності дитини ідентифікувати небезпеку та потенційно небезпечні ситуації, оцінку знання безпечного алгоритму дій; 2) блок поведінки (26 критеріїв) передбачає оцінку схильності дитини до ризикової поведінки, ступеня ризику контакту з ВМП та травм.

У результаті нами визначено групи ризику за гендерно-віковим чинником, типом поселення, районом проживання («забруднені» / «незабруднені»), також ураховано дозвілля підлітків, особливості стосунків з близькими та батьками, обізнаність щодо правил поводження з ВМП.

Гендерні відмінності в ризикованій поведінці: головна група ризику – хлопці 14–15 та 16–17 років, поведінка яких відрізняється від усіх груп дівчат (і частково відрізняється від хлопців 10–13 років). На наш погляд, це пов'язано з гендерним розподілом ролей, різною соціалізацією хлопців і дівчат, вимогами до поведінки від групи однолітків (Ткалич, 2025) [4, с. 190].

Хлопці – старші підлітки (14–17 років) більш самостійні, активні, готові до дій, більше прово-

дять час не вдома, у нових місцях. Загалом, хлопці більше грають у комп'ютерні ігри, які притупляють відчуття ризику в реальному житті. Вони стверджують свою маскулінність, підвищують свою самооцінку через ризик: хочуть самостійно вирішувати проблеми (саме вони найчастіше готові допомагати постраждалому від гранати). На навчання з мінної безпеки вони більше хочуть на полігон і дивитися на вибухи ВВП, збирати / розбирати гранати, спілкуватися з військовими. У групах хлопців – старших підлітків, юнаків жорсткіша ієрархія і боротьба за статус у групі: що більше сміливості, зухвалості, то більше ризикованої поведінки (Ткалич, 2025) [4, с. 175].

Майже половина опитаних підлітків має середній (40 %) або високий (13 %) ризик небезпечної поведінки. Частіше це хлопці старшого віку, діти з малозабезпечених сімей, які мешкають у селах та малих містах.

Відмінності у відповідях між підлітками з високим та середнім ступенем ризику (окрім окремих питань) не суттєві. Отже, підлітки із середнім ризиком за відсутності необхідних знань можуть наближатися в певних ситуаціях до високого ризику.

Важливим чинником є *стосунки з близькими та батьками*: у кожному другому, або кожному третьому випадку батьки можуть не знати, що їхні діти гуляють в потенційно небезпечних місцях. Батьки-чоловіки більш лояльні відпускати дітей у місця, які можуть бути потенційно небезпечні. Хлопці підлітки частіше йдуть гуляти, не попередивши дорослих, ніби наслідують таку поведінку.

Загалом, більшість батьків переконана, що їхні діти завжди повідомляють їм, куди йдуть гуляти. Однак відповіді дітей свідчать про інше. Попри те що абсолютна більшість батьків (95 %) вважають, що їхня дитина завжди повідомляє, куди вона йде гуляти, можемо припустити, що реально повідомлять батьків лише близько 70 % дітей, а серед підлітків з високим ризиком небезпечної поведінки лише половина повідомить про свої плани дорослих.

Щодо *чинника дозвілля*, то більш схильні до ризикованої поведінки підлітки, які часто грають в комп'ютерні ігри, сидять у телефонах, у соцмережах, YouTube. Водночас ті, які проводять час з родиною, за книгами або фільмами вдома, менш схильні до ризиків. Найпопулярніші способи провести дозвілля серед підлітків – це «сидіти» в телефоні (51 %) та гуляти з друзями на вулиці (48 %). Причому якщо перше популярніше в «незабруднених» районах, то друге – у «забруднених», а вулиця в таких районах – це часто небезпечне місце.

Щодо *чинника району та області проживання*, важливо підкреслити, що підлітки із «забруднених» районів показали кращі результати тестування, ніж їхні ровесники з «незабруднених». Найкращі результати тестування показали підлітки з Донецької, Запорізької, Харківської, Херсонської і частково Сумської областей, гірші результати

отримали діти із «забруднених» районів Чернігівської, Київської, Житомирської областей. Найгірші результати показали діти з «незабруднених» західних областей України. Це відображає тенденцію, що показники знань дітей з мінної безпеки зростають з наближенням їх місця проживання до лінії фронту та небезпечних територій. Водночас знання не дорівнюють поведінці: можуть бути хороші знання, але за схильності до ризикованої поведінки вона переважатиме, якщо є емоційна залученість та відповідний контекст.

Наявність *знань щодо поводження з ВВП* є критично важливим чинником в ухваленні рішення щодо того, як себе поводити: понад 40 % підлітків та значна частина їхніх батьків (58 %) вважають, що в ситуації, коли поруч хтось постраждав від гранати, потрібно спочатку надати допомогу постраждалому, а потім викликати спецслужби. Фокус-групи показали, що деякі підлітки можуть просто не знати, що надання допомоги наражає їх на небезпеку в таких ситуаціях. Майже 20 % підлітків, коли побачать гранату, обиратимуть небезпечний сценарій: швидко бігти, а далі кликати на допомогу.

Важливо, що дії «в уяві» не дорівнюють діям у реальному житті. Більшість учасників дослідження кажуть, що поводитися б обережно, з дотриманням правил. Але як вони діятимуть, якщо дійсно побачать міну або гранату, – невідомо. Над знаннями може переважати схильність до ризикованої поведінки. Також у стресі людина часом діє імпульсивно. У підлітковому віці люди ще не завжди вміють добре контролювати емоції, у них слабка саморегуляція, тому можуть вдатися до ризиків.

Висновки. Ризикова поведінка в підлітків – це не просто «поганий вибір», а результат складної взаємодії розвитку мозку, емоцій, мотивацій, соціального контексту та процесів ухвалення рішень. Підлітки мають підвищену чутливість до винагород і новизни, водночас когнітивні механізми контролю не до кінця сформовані. Це їх робить сприйнятливими до ризикових імпульсів, особливо в емоційних або групових ситуаціях.

Рішення підлітка про ризик перебуває під впливом однолітків, емоційних станів, середовища, пережитого стресу, психологічних травм.

Дослідження Rating Group на замовлення UNICEF (2024) (n = 12000) показало, що 53 % українських підлітків усе ще вдаються до ризикової поведінки, незважаючи на знання про мінну небезпеку, це пов'язано з гендером, віком (молодші чи старші підлітки), стосунками з близькими та батьками, наявними хобі, регіоном та районом проживання («забруднені» або «незабруднені»).

Для розуміння й запобігання ризикованій поведінці важливо досліджувати не тільки самі дії, а й те, як саме підлітки ухвалюють рішення – з якою мотивацією, як оцінюють ризик та винагороду, у яких контекстах і за яких умов – це буде предметом наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексєєнко Т.Ф., Кушнарєва С.В. *Ризикова поведінка* : посібник. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2013. 172 с.
2. Дослідження обізнаності з мінної безпеки та практики безпечної поведінки серед батьків та дітей 10–17 років. URL: <https://www.ratinggroup.ua/cases/unicef-mines>
3. Кузікова С.Б., Лукомська С.О. Психологічні особливості адаптації та девіантної поведінки підлітків в умовах війни. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія*. Вип. 1, 2025 с. 66–70. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2025.1.11>
4. Ткалич М.Г. *Гендерна психологія: навч. посібник*. Київ : Академвидав, 2025. 256 с.
5. Basenko O. Study on mental health and emotional well-being of conflict-affected adolescents at eastern Ukraine. *Psychological Journal*. 2020. № 6(5). P. 56–65. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.5.5>
6. Bran A., Vaidis D.C. Assessing risk-taking: what to measure and how to measure it. *Journal of Risk Research*. 2019. № 23(4). P. 490–503. DOI: <https://doi-org.uwinnipeg.idm.oclc.org/10.1080/13669877.2019.1591489>
7. Duell N., Steinberg L. Positive Risk Taking in Adolescence. *Child Development Perspective*. 2019. № 13. P. 48–52. DOI: <https://doi-org.uwinnipeg.idm.oclc.org/10.1111/cdep.12310>
8. Khlomov K.D., Bochaver A.A. Risky Sexual Behavior in Adolescence: Studies Overview. *Psychology and Law*. 2021. № 11(3). P. 15–32. DOI: <https://doi.org/10.17759/psylaw.2021110302>
9. Romano G., Adeyemi I., Meier J. Predicting Adolescent Risk-Taking Behavior from Sensation Seeking and Peer Pressure. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies*. 2025. № 6(4). P. 126–133. DOI: <https://doi.org/10.61838/kman.jayps.6.4.14>
10. Steinberg L. Risk Taking in Adolescence: What Changes, and Why? *Annals of the New York Academy of Sciences*. 2004. № 1021. P. 51–58. DOI: <https://doi-org.uwinnipeg.idm.oclc.org/10.1196/annals.1308.005>
11. Yatsiuk M., Nahorna, O. Psychological self-regulation mechanisms as a key factor in preventing adolescents' risk behavior in wartime. *Personality and Environmental Issues*. 2025. № 4(2). P. 48–54. DOI: [https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4\(2\)-48-54](https://doi.org/10.31652/2786-6033-2025-4(2)-48-54)
12. Zinn J.O. Towards a better understanding of risk-taking: key concepts, dimensions and perspectives. *Health, Risk & Society*. 2015. № 17(2). P. 99–114. DOI: <https://doi-org.uwinnipeg.idm.oclc.org/10.1080/13698575.2015.1023267>

Стаття надійшла у редакцію: 30.10.2025

Стаття прийнята: 17.11.2025

Опубліковано: 22.12.2025